

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Факультет № 6

Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Криміналістика»
обов'язкових компонент освітньої програми першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти 081 Право (правозастосування)

за темою: **КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИСЬМА**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету Протокол № 6 від 21.08.2023 року № 7

Розробник:

Доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 кандидат юридичних наук, доцент Заяць Д.Д.

Рецензенти:

Голова Київського районного суду м. Харкова, доктор юридичних наук, доцент Шаренко С.Л.

Професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Степанюк Р.Л.

План лекції

1. Поняття криміналістичного дослідження письма.
2. Ідентифікаційні ознаки письма.
3. Методика криміналістичного дослідження письма.
4. Підготовка матеріалів для криміналістичного дослідження письма.

Рекомендована література:

Основна:

Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / [А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Маляррової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – 384 с. – ISBN 978-966-610-231-0 (Т. 1) :
http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6440/Kryminalistyka_Pidruchnyk_Tom%201_Kharkiv_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Текст лекції

ВСТУП

В залежності від характеру скоєних злочинів слідчі й оперативні працівники часто виявляють і використовують для встановлення окремих фактів і подій різного роду рукописні документи. До них відносяться первинні або зведені облікові і звітні документи у вигляді нарядів, відомостей, накладних, касових чеків і ін.: рукописи підозрюваних, обвинувачуваних (листи, записки, записи в блокнотах, щоденниках, позначки і написи, виконані на різних матеріалах і предметах в момент скоєння злочинів, записи адрес на поштових конвертах і посилках і т.д.). Тексти, записи і позначки в рукописних документах можуть бути виконані чорнилом, олівцем, через копіювальний папір, кульковою ручкою й іншими знаряддями письма. На різних предметах і матеріалах зустрічаються також написи, виконані крейдою, шматком вапна, фарбою, загостреними предметами і т.п.

Рукописи, що виявляються на місцях подій чи вилучаються при обшуку, у тому числі і при особистому обшуку, бувають короткими і великими, виконаними незмінним почерком і почерком змінним. Зміни в почерку можуть походити від умов письма або намірів пишучого (скорописне маскування, написання тексту друкованими літерами або лівою рукою, використання незвичайного знаряддя письма і т.д.). Практиці відомі випадки виконання рукописів з наслідуванням почерку певної особи.

Письмо у широкому розумінні є засобом закріплення звукової мови в часі за допомогою мальованих знаків, що сприймаються зором. При письмі користуються рядковими і прописними літерами, римськими й арабськими цифрами, спеціальними науковими знаками, розділовими знаками,

діакритичними знаками і лігатурами (сполученням двох або декількох письмових знаків, написаних разом або уписаних друг у друга). Формування письмової мови на будь-якій мові являє собою складний процес. Він складається з технічних, графічних і орфографічних навичок. На розвиток навичок письма, на його техніку і певну стійкість ознак впливає ряд факторів: методика навчання, ступінь тренуваності і професія.

Вихідні теоретичні положення стійкості графічних і інших навичок письма містяться в навчанні академіка І. П. Павлова про динамічний стереотип.

Незважаючи на коливання, що природно для кожного почерку, останній настільки індивідуальний, що по рукопису можна установити його виконавця. Безумовно, рукопис повинен містити такий обсяг графічних ознак, що досить індивідуалізував би виконавця.

1. Поняття письма та почерку, його значення при розслідуванні злочинів.

Історія розвитку письма наочно відображає еволюцію людини. На певному етапі розвитку звукове спілкування – звукова мова перестала задовольняти соціальні потреби людей. Акустичну інформацію, передану звуковою мовою, не можна було закріпити, зберегти в часі і тим більше передавати.

Спочатку люди використовували для передачі інформації предмети матеріального світу, наприклад, камінні, раковини, залишаючи їх на місцях стоянок, на шляху проходження, повідомляючи в такий спосіб про своє пересування. На деревах залишали зарубки, на мотузках зав'язували вузлики, малювали звірів, птахів, себе, сцени полювання тощо. Так з'явилися графічні знаки, що відображали зміст думок людини, сліди її пам'яті. Зародилося графічне письмо знаками, що послужило прообразом давньоєгипетського письма, яке у свою чергу стало основою для формування грецького письма. В ньому слова були розчленовані на букви, фонemi і стали алфавітом мови.

Під письмом розуміють засіб фіксації та передачі думки за допомогою письмових знаків, літер, графічних символів.

У цьому плані письмо є спосіб фіксації слідів пам'яті (суб'єктивних образів, знань, суджень і думок). Відповідно, письмо як спосіб відображення і закріплення думок є проявом динамічних властивостей людини.

Письмо має два компоненти:

змістову (семантичну), яка називається **письмовою мовою**.

1.) Письмова мова – це змістове значення написаного на матеріальному носії (папір, дерево) мовними засобами, які використовуються для його відображення (літерне, цифрове, знакове, символічне письмо).

графічну (технічну), тобто графіку виконання літер, знаків, символів – **почерк**.

2.) Почерк – це система рухів, які використовуються при виконанні

знаків, літер. Почерк, індивідуальна і динамічно стійка програма графічної техніки письма, в основі якої лежить зорово-руховий образ виконувача рукопису, що реалізується за допомогою системи рухів (за Р.С. Белкіним).

Відповідним чином почерк відбиває графічну грань письма і є його динамічною функцією. Письмова мова відображає інтелектуальну функцію письма.

Так, письмова мова – це відображення інтелектуальних навиків людини, а почерк – відображення рухових властивостей–навиків. Сформовані інтелектуальні навички (письмова мова) і графічні (почерк) є засобами відображення динамічних властивостей людини у зовнішньому середовищі. Дійсно, основу навиків письма складає вчення І.П. Павлова про динамічний стереотип, і, виходячи з цього навички письмової мови і почерку мають такі самі властивості, що і в психології і фізіології вищої нервової діяльності – динамічність, стійкість, автоматичність (автоматизованість), варіативність та відображуваність.

Письмо ще у далекій давнині використовували в розслідуванні злочинів для встановлення особи, яка писала, і обставин, пов'язаних з цим. Спочатку досліджували тільки графічний бік письма, тому такі дослідження і називали каліграфією, графологією, графометрією. Зараз цей розділ досліджень називають почеркознавством.

З розвитком вчення про письмову мову – семантичний бік письма – у криміналістиці виник новий напрямок дослідження письма – авторознавчий, який разом з почеркознавством утворює криміналістичне вчення про письмо (навички письма).

Криміналістичне дослідження письма (судове почеркознавство) – це галузь криміналістичної техніки, яка вивчає закономірності письма, процес його дослідження, можливість ідентифікації людини за почерком та вирішує інші завдання почеркознавчої експертизи.

Розрізняють такі *види криміналістичного дослідження письма*:

- 1) писемної мови;
- 2) почерку;
- 3) підписів;
- 4) змінених почерків і підписів;
- 5) стилізованого (письма друкованими літерами) і цифрового письма.

2. Ідентифікаційні ознаки письма.

Для ототожнення особи за письмом необхідно виділити комплекс ознак письма, відображених у рукописному тексті документа.

Такі ознаки називають ідентифікаційними і поділяють на дві групи: *ознаки писемної мови та ознаки почерку.*

Ознаки писемної мови.

Ознаки писемної мови відображають значеннєвий бік письма. Вони поділяються на *загальні і окремі.*

Загальні ознаки характеризують письмову мову людини в цілому, що дозволяє попередньо диференціювати авторів-виконавців рукописів, насамперед за ступенем володіння писемною мовою.

До загальних ознак писемної мови відносяться

1) Лексичні ознаки – це відображення в змісті рукопису мовних засобів письма, якими володіє той, хто пише при вираженні своїх думок у рукописі, машинописному тексті і інших документах. До лексичних ознак зазвичай відносять:

а). Словниковий запас – це кількість слів, з різних галузей знань, якими оперує той, хто пише. Він відображає рівень культури, професіоналізм, начитаність, ерудицію і може бути великим, середнім і малим (бідність мови). Чим більше словниковий запас, тим грамотнішою вважається людина. Особливостями лексики слугує використання професіоналізмів – термінів, що відображають професію пишучого, жаргонних слів і виразів, архаїзмів (застарілих слів).

б). Фразеологія – розділ лінгвістики, що вивчає стійкі словникові звороти, характерні для даної мови. Стійкі обороти, властиві конкретній особі, наприклад, “танцювати під чужу дудку”, “вішати локшину на вуха”, “мати дах”, характерні для певної професії, середовища проживання і кола спілкування осіб (напр., на Закарпатті вживають окремі слова і обороти).

в). Образні засоби мови слід розуміти як вживання в переносному значенні перелік зворотів слів, метафор, гіпербол, іронії, порівнянь, а також стилістичних фігур (риторичних питань, антитез та інших мовних прийомів).

2). Стилістичні ознаки письма являють собою манеру викладу думок пишучим, відображену у побудові речень, їх довжині, синтаксичній структурі, побудові тексту в цілому.

Розрізняють стилі – *науковий, публіцистичний, офіційно-документальний, літературно-художній, жаргонний, побутовий та ін.*

Ознаки писемної мови широко використовуються для діагностичних досліджень, напр., встановлення статі, віку, національності, району проживання, професії тощо і *служать для побудови розшукових версій.*

3) Окремі ознаки письмової мови.

Це відображення в тексті документа навичкових особливостей конкретної людини. До них належать **Граматичні ознаки** (або рівень грамотності) є особливостями дотримання або порушення мовних норм. Граматичну будову мови засвоюють під час навчання, нагромадження життєвого досвіду й вивчення правил орфографії, синтаксису та пунктуації. Тому характерні помилки, неправильне вживання розділових знаків, зміни порядку слів у реченнях часто набирають форми сталої навички, що позначається на письмі.

Автора письма слід відрізнити від виконавця. Автор відображає в письмі інтелектуальні навички, а якщо він сам виконує письмо, то й графічно-почеркові навички. Виконавець відображає в письмі тільки рухові навички, тобто ознаки почерку. Отже автора можна встановити як за ознаками писемної мови, так і за ознаками почерку, а виконавця – тільки за ознаками

почерку.

Ознаки почерку.

За обсягом прояви, ознаки почерку у рукописі підрозділяються на дві групи: загальні та окремі ознаки.

Загальні ознаки характеризують почерк загалом. Розглянемо основні з них.

Топографічні ознаки характеризують переважну орієнтацію, розташування письмових знаків на папері. Це своєрідна манера виділення тексту новим рядком, підкресленням, використанням скорочених слів наприкінці рядків, наявність берегів праворуч і ліворуч, інтервали між словами, особливості розміщення тексту в документі.

Виробленість почерку характеризує сформованість письмово-рухових навичок. Це здатність того, хто пише, користуватися загальноприйнятою системою скоропису. Тому виробленість почерку – одна з головних і складних загальних ознак почерку, вона виражається в темпі (часі витраченому на виконання букв, слів, речень і всього рукопису в цілому, він буває швидким, середнім і низьким) і координації письма (узгодженості виконання букв, особливостей їх зв'язування). Ступінь координації рухів може бути високим, середнім і низьким. Ця ознака письма дозволяє поділяти почерки на *маловироблений, середньовироблений і високовироблений*. *Маловироблений почерк* характеризується зупинкою формування письмово-рухових навичок на початкової стадії навчання, він спрощений, темп письма уповільнений, зв'язність почерку низька, букви відрізняються від стандартної форми прописів і втрачають деякі елементи, найчастіше притаманний малограмотним особам, які не мають письмової практики. При *середньовиробленому почерку* темп письма невисокий, зв'язність низька, не перевищує трьох букв, форма знаків більш відповідає прописам. *Високовироблений почерк* відрізняється високим темпом письма, координації рухів і зв'язності. *Автор з таким почерком може змінювати його на мало- або середньовироблений, чого не може зробити особа з маловиробленим почерком.*

Ступінь складності рухів характеризує будову почерку в цілому, специфіку сформованості письмово-рухових навичок, пристосованість їх до темпу письма. Відповідно до цього *почерки поділяють на прості, спрощені та ускладнені*. У простому почерку письмові ознаки здебільшого відповідають формі стандартних прописів. У спрощених почерках стандартні знаки виконуються спрощено, в ускладнених – ускладненими рухами, що прикрашають форму більшості букв.

Форма і напрямок руху характеризують структуру рухів, виконуваних тим, хто пише, в площині за їх траєкторією.

До ознаки форми напрямку руху відносять переважну форму руху при виконанні окремих букв – правоокружний чи лівоокружний рух. Якщо більшість знаків виконано прямолінійно, то почерк називають прямолінійно-

кутастим, а якщо петлястими, округлими рухами, то почерк відносять до округлого. *Напрямок руху найбільш стійка і важкозмінна ознака почерку, яка характеризується нахилом, розміром, розгоном, зв'язністю і натиском.*

Нахил почерку буває вертикальним, правоскісним (75^0 вправо), прямим (штрихи букви з лінією рядка утворюють кут 90^0), лівоскісним (75^0 вліво), косо нахильним (кут нахилу штрихів букв менше 50^0) і змішаним. Ця ознака є найменш стійкою.

Розмір почерку характеризує висоту його знаків, букв. Він буває дрібним – до 2 мм, середнім – 2-5 мм і великим – понад 5 мм.

Розгін почерку характеризує відношення букв до її ширини. Якщо ширина більше висоти букви, то почерк має великий розгін, якщо ширина і висота рівні, то почерк характеризується середнім розгоном, а якщо висота більше ширини букви, то почерк називають стиснутим.

Ступінь зв'язності почерку характеризується кількістю знаків, виконаних без відриву пишучого засобу від паперу. За ступенем зв'язності почерки бувають зв'язними, коли з'єднано більше трьох знаків, уривчастим, коли жоден знак виконується окремо, і середньозв'язним, якщо в один прийом виконуються 2-3 букви.

Натиск почерку характеризує розташування точки прикладення найбільшої сили при виконанні знака. Він може бути рівномірно розташованим по всій довжині штриха, малим, великим, розташованим угорі чи внизу.

Окремі ознаки почерку.

Окремі ознаки почерку у спеціальній літературі визначають як особливості написання окремих письмових знаків з точки зору відхилення їх від типових прописів, з яких починається опанування техніки письма у школі.

Письмовий знак (буква) зазвичай виконується кількома рухами, які називаються її *конструктивними елементами*. Конструктивними елементами знаків слугують штрихи (прямі, звивисті), овали і півовали, петлі. Насамперед *у букві виділяють* кількість елементів тобто рухів, якими вона виконана, а саме центральну частину (власне букву), надрядкову і підрядкову, в окремих елементах:

Форма руху буває спрощена і ускладнена, при виконанні окремих букв і їх елементів може бути петльовою, кутастою, звивистою.

Напрямок руху пишучого приладу буває право - і лівоокружним, привідним і відвідним.

Довжина руху характеризує розмірність руху при виконанні надрядкових і підрядкових елементів, а іноді і знака в цілому. Вона оцінюється не лінійкою, а на око щодо основної величини букви.

Кількість рухів характеризує наявність у букві чи її елементі зменшення або збільшення руху, що не відповідає конструкції письмового знака (напр., “м”, “т” – збільш. початков. елемента).

Безперервність рухів – це спосіб з'єднання елементів у письмовому

знакові і залежить від частоти відриву пишучого засобу від паперу. Буває злите та інтервальне з'єднання елементів.

Послідовність рухів має значення для тих букв, в яких прописами визначена послідовність і порядок виконання елементів ("т" і "ж").

Відносне розміщення рухів характеризує співвідношення розташування точок початку і закінчення рухів, яке може бути верхнім, середнім, нижнім. Певне значення має розташування точок перетинання елементів букви.

3. Методика криміналістичного дослідження письма.

Методика криміналістичного дослідження письма здійснюється у двох формах:

- 1) попереднього;
- 2) судово-експертного дослідження.

Попереднє дослідження письма проводиться для одержання орієнтуючої інформації органом дізнання, слідчим, прокурором, судом головним чином у стадії порушення кримінальної справи при прийомі заяв, повідомлень про злочин, витребуванні документів. Це дослідження проводить сам слідчий чи орган дізнання, використовуючи технічні засоби і консультацію фахівця.

Якщо попереднє дослідження не дозволяє встановити особу автора письмового документа, то слідчий аналізує ознаки писемної мови і почерку і самостійно проводить розшук автора письма, сутність якого полягає в розробленні розшукової таблиці. Виділяючи загальні і окремі ознаки, слідчий формує сукупність письмових навичок автора документа. Потім проводить огляд документів у відділах кадрів, бухгалтеріях, лікувальних установах та інших закладах, де можуть зберігатись документи, виконані розшукуваним автором. Розшукова таблиця при цьому слугує орієнтиром, з яким слідчий порівнює документи, що оглядаються. Якщо в стадії перевірки в слідчого немає версій про автора письмового документа, а порушення кримінальної справи без цього неможливо, він доручає органу дізнання здійснити розшук автора оперативним шляхом.

Розшукова таблиця включає опис загальних і окремих ознак писемної мови і почерку досліджуваного документа. Загальні ознаки зазвичай називаються на початку таблиці. Для опису окремих ознак письмо поділяють на дві частини: у першій називають ознаку, а в другій малюють її графічне зображення і роблять пояснення. У розшукову таблицю включають тільки стійкі ознаки почерку, причому не більше 7-8.

Розшук автора за ознаками письма найчастіше проводиться, коли злочинець удається до анонімних документів, які надсилає до слідчих органів. У таких документах він удається до зміни почерку, маскування стилю, грамотності тощо.

Відомі такі способи маскування:

Скоротисне маскування полягає в зміні ступеня виробленості почерку. Автору вдається змінити загальний вид письма, його загальні ознаки –

розмір, нахил, розгін тощо. Стосовно ж окремих ознак, то більшість з них залишається незмінною.

Імітація – виконання письмового тексту з копіюванням і можливим дотриманням загальних і окремих ознак оригіналу почерку особи. За такого способу підробки втрачається темп письма і текст стає схожим на намальований.

Використання стилізованого письма – це застосування друкованого шрифту. Таке письмо виконується уповільнено. Серед друкованих зустрічаються письмові букви чи окремі їх елементи.

Лист зі зміною пишучої руки. При зміні руки для маскування змінюються темп, виробленість, втрачається зв'язність, в овалах з'являються незграбність, скривлення штрихів. Окремі ознаки при цьому мало змінюються, оскільки автоматизована навичка з однієї руки переноситься на іншу. Головне тут правильно відібрати зразки для експертизи.

Експертне дослідження письма проводиться на підставі постанови слідчого чи ухвали суду в спеціалізованих установах або поза ними їхніми фахівцями.

Методика експертного дослідження включає такі етапи: підготовку, роздільне дослідження, порівняльне дослідження, оцінку результатів порівняння і формулювання висновків.

4. Підготовка матеріалів для криміналістичного дослідження письма.

При призначенні судової експертизи слідчий, орган дізнання надсилає в експертну установу або експерту такі документи: постанову, ухвалу про призначення експертизи; документи, рукописи та інші матеріали, у яких є досліджуване письмо; зразки письма; матеріали справи, що містять відомості про передбачуваного автора і виконавця, а також документи, що належать до умов виконання досліджуваних документів. Дослідження письма здійснюється в рамках двох видів судової експертизи – почеркознавчої і авторознавчої.

Об'єктами авторознавчої експертизи є рукописи, різні документи, одержані розмножувальною технікою, фотокопії. *Експертиза вирішує завдання:* встановлення тотожності автора конкретного документа і встановлення фактів не ідентифікаційного характеру, напр., який соціально-біографічний портрет автора документа, його стать, вік, професія тощо.

Зразки почерку бувають:

а.) Вільні зразки почерку і підпису - це рукописи і підписи, виконані до порушення кримінальної справи і поза зв'язком с нею. Вони є найбільш цінним порівняльним матеріалом при вирішенні судово-почеркознавчих завдань, оскільки найбільш повно і вірогідно відображають стійкі і характерні навички конкретної особи.

Необхідно дотримуватися слідчих правил під час відбору зразків.

1. Відібрати з великої кількості вільних зразків ті, які по часу виконання були б близькими до змісту дослідженого документу.

2. По можливості зміст зразків письма повинен бути найбільш близьким до змісту документу.

3. По кількості тексту зразки повинні бути достатньо більшими і складати вимови, слова, літери, цифри, які є у дослідженому документі .

4. Зразки почерку повинні бути виконанні аналогічним з дослідженим документом письмовим предметом (якщо олівцем, то зразок має бути виконаний також олівцем).

5. Якщо досліджений документ виконаний на якомусь спеціальному бланку бажано мати серед вільних зразків рукопису такі, що були виконані на аналогічному бланку.

б.) Експериментальними зразками є рукописи або підписи, виконані конкретною особою за спеціальним завданням слідчого або суду в зв'язку з підготовкою матеріалів на судово-почеркознавчу експертизу. Ці зразки також збираються з урахуванням відповідності їх досліджуваним текстам за матеріалами листа й умовам виконання. Зразки складаються під диктування слідчого або судді. Якщо по тактичних розуміннях диктувати досліджуваний текст не можна, складається спеціальний текст з включенням у нього фрагментів досліджуваного рукопису.

Під час відбирання спеціальних зразків під диктовку необхідно керуватись наступними правилами:

1. Суть отримання спеціальних зразків полягає в тому, що підозрюваний виконує під диктовку слідчого текст дослідженого документа або спеціально підготовлений текст.

Якщо в тексті дослідженого документу маються слова або речення нецензурного змісту, ці слова або речення диктувати не потрібно.

У необхідних випадках може бути продиктований під запис спеціально складений текст, який повинен нести слова і знаки припинення і т.п., які маються в дослідженому тексті.

2. Під час диктування необхідно спостерігати за тим, щоб підозрюваний писав звичайним, а не зміненим почерком.

3. Не можна показувати текст дослідженого документу особі, у якої беруть зразки почерку.

4. Текст потрібно диктувати рівним, спокійним голосом. Якщо виконувач запитує як написати те чи інше слово потрібно відповісти, - пишіть так, як Ви звичайно пишете.

5. Якщо відомо, досліджений документ виконаний в особливих умовах (стоячі біля стіни, при поганому освітленні і т.і.), тоді відбирати спеціальні зразки необхідно приблизно в таких умовах.

6. Не можна вимагати від виконавця писати літерами тієї чи іншої форми, писати крупніше або меншими літерами, з визначеним нахилом, вимагати того або іншого розташування тексту і т.і.

7. Якщо відомо, що документ – речовий доказ, з метою маскування почерку виконаний лівою рукою або способом малювання, друкованими

літерами і т.і., тоді спеціальні зразки відбираються шляхом виконання їх правою і лівою рукою, шляхом малювання, друкованими літерами.

в.) Умовно-вільні зразки. *Це такі рукописи або підписи, які виконані після порушення кримінальної справи, частіше пов'язані з нею (різні пояснення, заяви і т.і.), але не обов'язково для використання під час експертизи, такі зразки являються особливим видом зразків, які не можуть бути ні вільними ні експериментальними.*

При направленні документів на експертизу для вирішення питання про достовірність експертних підписів повинні бути представлені зразки почерку особи, яка підозрюється в підробці підпису.

На експертизу направляються вільні і експериментальні зразки підписів, які відібрані у осіб, підозрюваних у підробці підпису.

Вільні зразки писемного мовлення повинні надаватися не менш як на 25 аркушах. Під час відбирання експериментальних зразків спочатку особі, яка підлягає ідентифікації, пропонують написати текст на вільно обрану нею тему, аналогічну за своїм функціональним призначенням (скарга, особистий лист, службовий лист тощо). Після цього відбираються зразки, аналогічні досліджуваному тексту за своїм функціональним призначенням та за темою тексту. Наприклад, пропонують написати скаргу на дії службової особи. Мінімальний обсяг кожного зразка - 500 слів.

Під час підготовки матеріалів на експертизу, коли дослідженню підлягають підписи, виконані зловмисником від імені інших осіб (вигаданих або реально існуючих), зразки повинні включати такі види документів:

- вільні зразки почерку та підпису особи, яка ідентифікується;
- експериментальні зразки підпису і почерку цієї особи, у вигляді написання слів і літер, що позначають підроблені підписи;
- вільні та експериментальні зразки підписів осіб, від імені яких виконані підписи.

Якщо текст (підпис), що досліджується, виконано друкованими літерами або спеціальним шрифтом, надаються вільні зразки аналогічного характеру.

Відібрання експериментальних зразків почерку та підписів включає підготовчий, робочий та завершальний етапи.

На ***підготовчому етапі*** проводиться планування відібрання зразків. У процесі планування встановлюються конкретна мета відбору:

- особливості й умови виконання досліджуваного тексту;
- вид і кількість експериментальних зразків;
- необхідні технічні засоби реалізації відібрання;
- тактичні прийоми та технологія відібрання;
- особисті якості особи, яку перевіряють, з метою прогнозування її поведінки, у тому числі прогнозування протидії;
- тактичні прийоми усунення протидії особи;
- час відібрання (момент проведення та тривалість);
- місце відібрання;
- коло осіб, які братимуть участь при відібранні;

- технічні засоби фіксації;
- вибір способу виклику особи, яка перевіряється.

По результатах планування складається план проведення цієї слідчої дії з зазначенням усіх підготовчих заходів та виноситься постанова.

Робочий етап безпосереднього відібрання експериментальних зразків почерку та підписів включає три обов'язкові та четверту факультативну стадії:

1) ввідна, на якій можливе виникнення безконфліктної або конфліктної слідчої ситуації;

2) відібрання експериментальних зразків почерку та підписів на підставі заздалегідь обраної технології: під диктування, у вигляді твору, шляхом переписування заздалегідь обраного тексту, що виконуються у звичній позі та в умовах, максимально наближених до обставин написання досліджуваного документу;

3) попереднє дослідження зразків спеціалістом-почеркознавцем з метою визначення їх доброякісності;

4) додаткове відібрання зразків для отримання необхідної кількості (безконфліктна ситуація) або застосування тактичних прийомів подолання протидії з боку особи, яка перевіряється (конфліктна ситуація).

Єдиних рекомендацій з кількості експериментальних зразків не існує, проте практикою встановлені наступні вимоги: зразки підпису - у кількості не менше 5-8 аркушів по 10-15 експериментальних підписів на аркуші; зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менше ніж на 15 аркушах

Системи тактичних прийомів подолання протидії особи, яка перевіряється, включають:

а) при відмові від надання експериментальних зразків почерку та підписів – використання прийомів психологічного впливу та логічного переконання:

- повідомлення про мету цієї слідчої дії та її необхідність для встановлення обставин злочину;

- пропозиція особі змінити свою поведінку;

- використання переконання у формі наказу;

- переконання особи у неправильності зайнятої нею позиції;

- роз'яснення необхідності надання допомоги слідчим органам;

- використання факту надання свідчень свідками, співучасниками у справі про виконання досліджуваного тексту або підписів саме особою, від якої відбираються експериментальні зразки, у певних умовах і певним способом;

б) при спотворенні особою свого почерку – прискорення темпу і тривалості написання;

в) при повідомленні неправдивої інформації про незнання особою транскрипції підпису конкретної людини – надання особі досліджуваного підпису для короткочасного візуального огляду (не змальовування).

Заключний етап завершує відібрання експериментальних зразків

почерку та підписів. Слідчий оформляє протокол, який підписується усіма учасниками; складає опис і упаковує відібрані зразки.